

tætte, runde hoveder; de runde, hvidfildede og oppustede bægre skjuler korte bælg. Almindelig på tørre marker og bakker.

Rundbælg 1796ff (navnet konstrueret); *harekløver* 1688–1837, *kattekløver* 1688–1877, *kattekløver* Thy og NSjælland o. 1870, *kattefødder* Bornholm, *komule* Thy o. 1820, *knoldleger* Vardeegnen o. 1870, *kopatte* Njylland, Anholt, børn har suget nektar af blomsterne; navnslån fra anden bælgplante (s. 213): *kællingetand* og *kokkemad* NSjælland, Bornholm (1).

1300 lagde fæstebonde og sognefoged Lars Nielsen i Kelstrup ved Slagelse mærke til, at hans kvæg og heste med begærlighed åd denne vildtvoksende plante. Året efter samlede han frø til udsæd, dyrkede planten til afgræsning, høslæt, udlæg i rug og yderligere frøavl, i Stillinge sogn og andetsteds på VSjælland fulgte man hans eksempel (2), Det kgl. Landhusholdningsselskab belønnede ham med en præmie (3). Forsøgsdyrkning på sandet jord viste, at det var en god foderurt, der kunne farve smørret særlig gult (1806; 4), men først fra 1880'erne blev rundbælgen dyrket på større arealer, dels sammen med agerhejre til hø og dels som grøngødning (5). 1963 var arealet til frøavl 40 ha. og 1967 kun 19 ha.

Der kan farves mørkegult med blomsterne (6). Blomsterhovederne er legende børns »husdyr« (7).

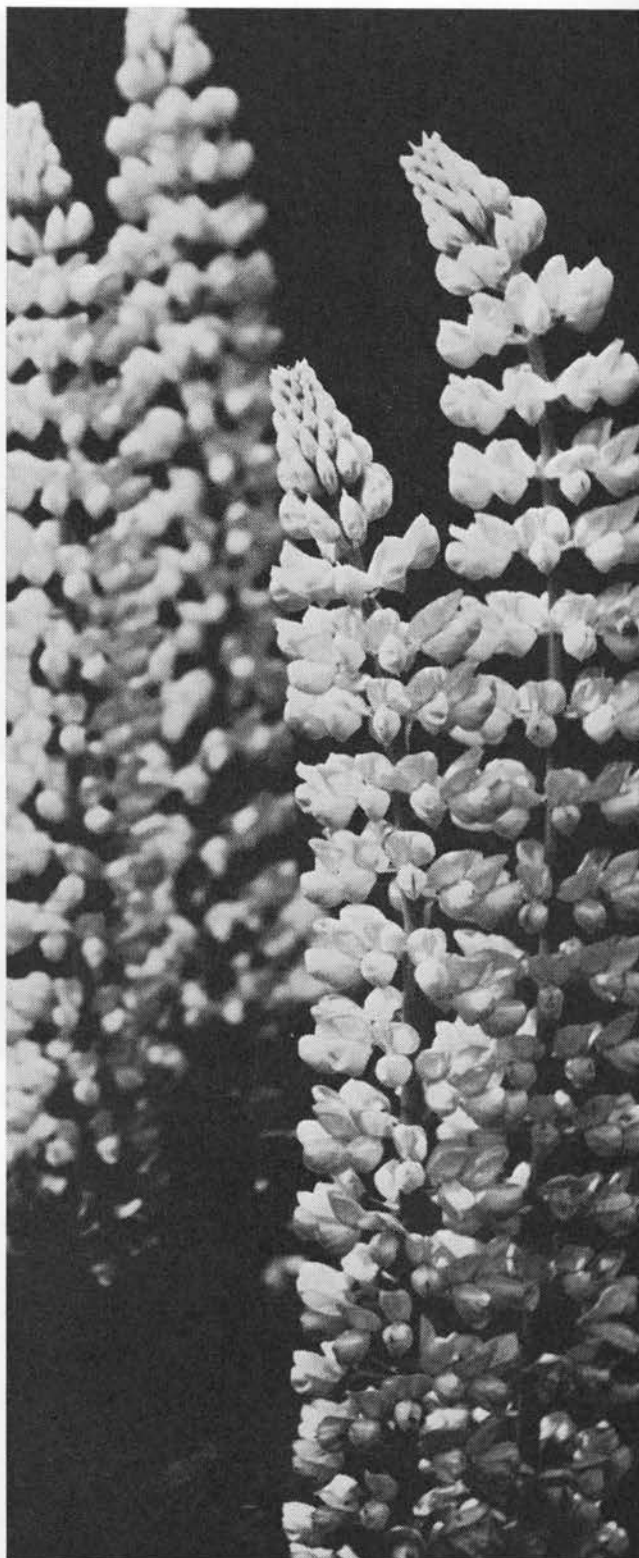
LITTERATUR: (1) 689 1,100f; (2) 667 8,1805,89–92; 880 1809,9f jf. 54f,94f og 1811,107; (3) 194 ny rk. 1,1808,180; (4) 398 1806,659 og 1821,759; (5) 191 2,284; 304 230,474,476; (6) 576 4,1799,401; (7) 462 109f.

Astragal. *Astragalus*

SØD ASTRAGEL, *Astragalus glycyphyllus*, sender liggende eller opstigende og indtil meterlange stængler fra roden, bladene er uligefinnede, de grønliggule blomster samlet i ægformede klaser, bælgene glatte, lange og bukrummede. Ret almindelig i krat, ved gårde, skovbryn.

Vild lakrids 1688–1906, bladene smager som lakrids; *træræppe* o. 1700 med uvis betydning, *lakridsplante* VFyn, *kohorn* Røsnæs efter bælgens form.

DANSK ASTRAGEL, *Astragalus danicus*, bliver 5–20 cm høj og får blå eller violette blomster i et hoved, bælgene er langhåret. På høje strandenge og -bakker, sjælden: Sjælland, Fyn, Samsø og

Astragal gav under Napoleonskrigene en drikkelig erstatning for kaffe. Maleri af H. A. Hessellund, 1889.

Øjylland. – *Fruespejl* (?) 1688, *bjerglakrids* 1767–1806.

KAFFEASTRAGEL, *Astragalus baeticus*, er hjemmehørende i det vestlige Middelhavsområde; dens ristede frø blev (navnlig i Sverige) brugt som kaffeerstatning:

Kaffevikke 1820–78, *svensk kaffe* og *svensk vikke* 1878–97, se nedenfor.

LITTERATUR: 689 1,156f.

TIL KAFFEERSTATNING

1811 – under fastlandsspærringen – anbefaler en

gårdbruger i Østrup ved Roskilde at dyrke astragal til kaffeerstatning (1), hertil er *Astragalus baeticus* o. 1807 blevet dyrket på Lolland, ved København, Roskilde, og Odense, de ristede frø blev anset for et bedre surrogat end cikorie, men »måske de danske forfinede ganer vil finde, at disse vikker ikke er de ædle kaffebønner og derfor ikke kan drikkes uden at få kvalme deraf« (1820; 2). 1826 omtales den som dyrket flere steder i Jungshoved, hvor pastor P. D. Faber giver anvisning på avlen og foreslår at kalde planten *nordisk kaffelinse* eller *dansk kaffe*: de modne bælg skal håndplukkes og -bælges (ikke

tærskes), det gennemsnitlige høstudbytte angives til 700 kg pr. tønde land, 200 tdr. land vil kunne dække størsteparten af landets daværende forbrug af ægte kaffe – »så mange penge føres ud af landet, efter at de med vold eller list eller god vilje [er] taget fra det lille pengeforråd, hvoraf talrig børneflokk sund og trivelig kan ernæres« (3). 1833 dyrkes kaffeastragal lidt adskillige steder i Ringkøbing amt, navnlig i Ginding herred og på klitterne vest for Holmsland (4), »drikken ligner aldeles virkelig kaffe« (5), »kaffeveikken er god, den kommer fra Holmsland og smager bedre end købmandens bønner« (H. C. Andersen, O. T. 1836). Endnu 1874 tilrådes det husmænd at dyrke kaffeastragal i god jord, med rigtig avl kan høstes 100 fold, og »som erstatning for kaffen er der ingen, der i smag og lugt kommer den så nær« (6).

De astragal-arter, som o. 1300 og i 1400-t nævnes i lægeråd mod hoste, lever-, lunge-, mave- og mitlidelser, er næppe danske (7).

LITTERATUR: (1) 880 1811,38,155; (2) 189 4, 183 jf. 198; (3) P. D. Faber, Kort anvisning til dyrkning af astragal eller nordisk kaffe, 1826,16 s.; (4) 320b 161; (5) 916 2,1833,140f; (6) 573 3, 127; (7) 15 41; 348b 29,34,58.

Esparsette og Serradel, *Onobrychis, Ornithopus*

ESPARSETTE, *Onobrychis viciifolia*, er en smuk indtil 60 cm høj plante med 6–12 par småblade og juni-juli rosenrøde blomster i langstilkede, tætte klaser. Forvildet adskillige steder fra tidligere dyrkning.

Navnet kendes fra 1794 og har uvis oprindelse ligesom *fruespejl* o. 1700–94; *Jerusalems ærteskok* o. 1700, se *jordskok* bd. 4, *sundhedshø* 1768 (sundt hø)–1877, *hellighø* 1775, *tyrkisk kløver* 1774–1858, *hanekam* 1793–1877 efter de tandformede udvækster på bælgens rygside; *sødkløver* 1795 (1).

Den bliver vistnok fra midten af 1700-t dyrket i Danmark, men vinder aldrig større udbredelse; dyrkningsanvisning gives 1757 og det hedder, at esparsette som kvægfoder sætter mælkeydelsen op og gør okser fede, men heste må kun få den i blanding med andet foder, »thi ellers bliver de alt for fedes« (2); den bør sås i jyske hedeegne, hvor den endnu er ukendt (1758; 3). Nogle landøkonomer prøver uden held at få esparsetten

indført i vort agerbrug (4). 1767 prøvedyrkes den som foderurt på Bornholm (5) og 1785 ved Kolding, men med utilfredsstillende resultater (6), derefter (o. 1800) kun et enkelt sted i Ods herred (7), man kan ikke anbefale den til alm. sædskifte (8) skønt den trives godt på sandet jord, men den dyrkes som prydblade (1806; 9). Først fra 1875 kommer esparsetten på Markfrøkontorets bestillingsliste og indtil 1889 sælges gennemsnitlig godt 150 kg årligt eller svarende til udsæd på 2 tdr. land; Møn er den største aftager, Stensgård ØMøn begynder avlen o. 1875 og med godt udbytte (10). 1877 kaldes planten »en god og nærende foderurt, tjenlig til al slags kvæg« og med større næringsværdi end kløver og lucerne, den »fortjente at dyrkes her i landet i langt større udstrækning end hidtil« (11). Fodrer man med esparsette, kan mælken blive blålig (12).

SERRADEL 1878ff (1860ff serradella), *Ornithopus sativus*, stammer som navnet fra Portugal (betydningen er 'lille sav' og sigter til frugtens form) (13). Stænglerne nedliggende eller opstigende, de lyserøde blomster med lige så lange bælgertænder sidder i langstilkede skærme, ledbælgene har bøjet næb.

Den er i Danmark undertiden blevet dyrket på sandet jord – i renbestand eller med boghvede, rug eller spergel til grøntfoder og nedpløjning (rødderne samler kvælstof) (14). Forsøgsdyrkning omtales 1875–77 (15), men 1881 frarådes avlen (16); 1888 skrives, at den på let jord er en fortrinlig grøntfoderplante, køer æder den med begærlighed og giver megen og god mælk derefter; foråret 1888 uddeler Markfrøkontoret 25.000 (?) kg frø til forsøgsdyrkning (17); o. 1890 dyrkes serradel enkelte steder på Lemvigegnen og med godt udbytte, man anser den for særlig egnet til malkekqvæg (18), den kan også med fordel avles på lavere, fugtig jord til afgræsning, staldfoder eller nedpløjning før rug (1894; 19); i rug giver den en fortrinlig hakkelse til heste og kvæg (1905; 20).

LITTERATUR: (1) 689 2,135f; (2) 677 1757,784–87; (3) 677 1757,41,108; (4) 728c 1,1763,542 og 3,1767, 382; (5) 146 4, 116; (6) 385b; (7) 57 2,1803,243 jf. 510 1,565; (8) 667 8,1805,87; 688 2,1805,74; (9) 398 1806,682; 304 230; (10) 512 22,1889,91,120; (11) 784 345; (12) 83 188; (13) 689 2,162f; (14) 304 1937,230; 599b 2,375; (15) 512 8,1875,209, 338; 9,1876,92,219 og 10,1877,214f; (16) 939 1881,2, 162; (17) 512 21, 1888,95f,141f,744f; (18) 991 10,1891,731f; (19) 355 14, 213 jf. 274 9,1897,17f; (20) 169 1, 141,164.